

**Alma Kennis
Vibeke Scheffener**

A photograph of a park scene. In the foreground, a large, leafy tree stands on the right. In the middle ground, several people are playing table tennis on a concrete table. One person in a white shirt is bent over, another in a white tank top stands nearby, and a person in a blue shirt is on the left. A bicycle is parked on the right. The background shows more trees and a fence.

**25 nieuwe parken
in Berlijn**
25 new parks in Berlin

**25 nieuwe parken
in Berlijn**

25 new parks in Berlin

inleiding | introduction

Berlijn is steeds anders, steeds weer nieuw! Het is een stad vol van veranderingen en verrassingen. Aan de hand van vijf thematische routes krijg je 25 totaal verschillende nieuwe stadsparken, plantsoenen, tuinen en pleinen te zien die na de val van de Muur in 1989 zijn aangelegd. De gids beperkt zich tot de moderne 'groene geschiedenis' in en om het stadsdeel Mitte, waar door WO II en de Berlijnse Muur veel lege ruimte was ontstaan. De historische Tiergarten vormt de setting van tal van deze nieuwe groengebieden maar het predicaat 'nieuw' is op de Tiergarten natuurlijk niet van toepassing.

De auteurs zijn Alma Kennis en Vibeke Scheffener, reislustige landschapsarchitecten met circa 30 jaar ontwerpervaring. Ze waren zo enthousiast over wat ze op een zelf georganiseerde studiereis in 2015 zagen, dat ze besloten deze publicatie uit te geven.

Met beknopte inhoudelijke beschrijvingen, ontwerpafbeeldingen en foto's is een grote diversiteit aan projecten in beeld gebracht. Soms aangevuld met een persoonlijke waarderung van de auteurs, die wellicht helpt bij het vormen van een eigen visie.

De openbare ruimte rondom de regeringsgebouwen is verfijnd en harmonieus gedetailleerd. Stadslandbouw-initiatieven vormen oases midden in de stad. Met bewonersparticipatie zijn prachtige intensief gebruikte parken ontstaan waar nieuwe gebruiksvormen aan toegevoegd kunnen worden. En steeds vaker maken de Berlijners de stad gewoon zelf.

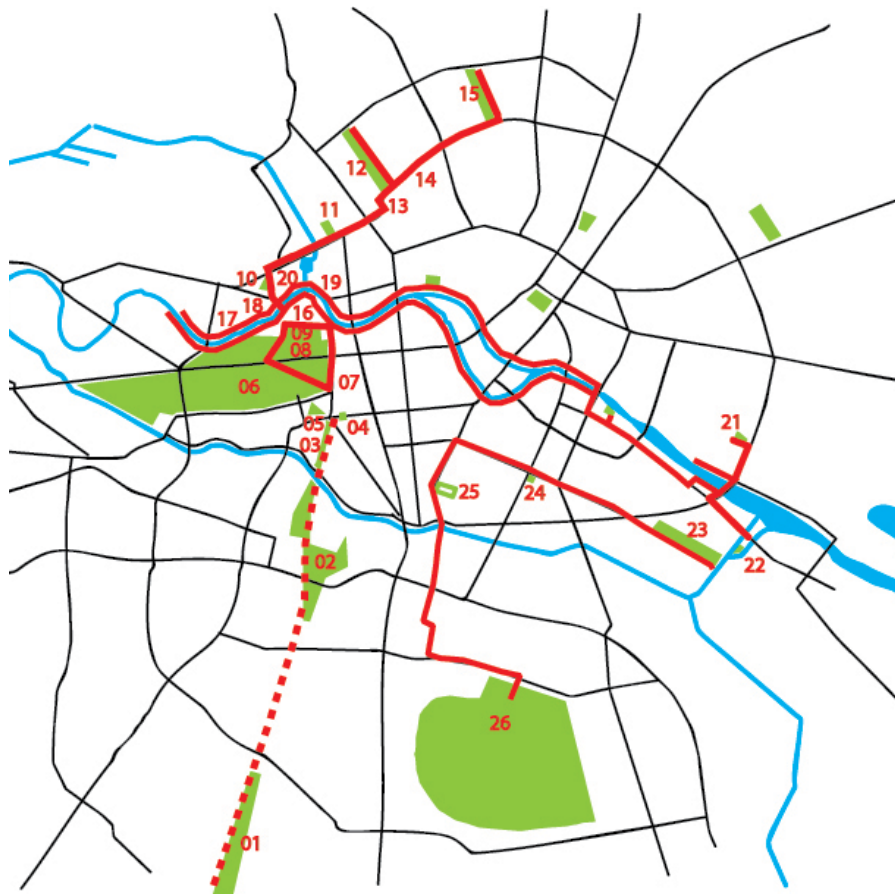
Ga de resultaten bekijken! Te voet of op de fiets!

Berlin is ever changing, always new. It is a city full of new developments and surprises. Along five thematic routes you'll see 25 completely different new city parks, public gardens and squares that have been constructed after the fall of the Berlin Wall in 1989, mainly in the Mitte quarter. The historic Tiergarten forms the setting of many new green areas; it's just the word 'new' that isn't appropriate for the Tiergarten.

The authors, Alma Kennis and Vibeke Scheffener, are both landscape architects with over 30 years' experience within the field of town planning and landscape architecture. They got so excited about the projects they visited during a self-organized study tour in 2015, that they decided to publish this booklet. Accompanied by short descriptions, design illustrations and photos, a wide range of projects is shown. This may be supplemented with a personal critique by the authors, which may help in forming one's own view. The public space around the Government buildings is refined and harmoniously detailed. Urban farming initiatives have become oases in the city. With the participation of Berlin's inhabitants, beautiful and intensively used parks are made where new activities and functions may be added. And increasingly, Berliners build their city themselves.

Go and see the results. On foot or by bike!

inhoud | content

De Groene As Leve de wildernis!	-	Long live the wilderness!
01. Schöneberger Südgelände		10
02. Park am Gleisdreieck		12
03. Henriëtte Herz Park - Tilla Durieux Park		14
04. Leipziger Platz		16
05. Sony Center am Potsdamerplatz		18
Tiergarten en omgeving Groen maar leeg	-	Green but empty
'In het bos klopt het Duitse hart'		
06. Grosser Tiergarten		26
07. Holocaust Memorial Field of Stelae		28
08. Platz der Republik		30
09. BürgerForum		32
Berlijnse Muur Zone Waar liep de Muur?	-	Where did the Wall run?
10. Ulap Platz		40
11. Invalidenpark		42
12. Park am Nordbahnhof		44
13. Elisabeth Schwarzhaupt Platz		46
14. Mauergedenkstätte		48
15. Mauerpark		50
Langs de Spree Spree-oever	-	Spree road
16. Spreebogenpark		56
17. Moabiter Werder mit Uferpromenade		58
18. Magnus Hirschfeld Ufer		60
19. Kapelle Ufer		62
20. Washingtonplatz		64
21. Helsingforsplatz		66
22. Lohmühleninsel		68
Kreuzberg - Tempelhof Burgers maken de stad	-	Citizens make the city
23. Görlitzerpark		74
24. Prinzessinnengarten		76
25. Jüdisches Museum Garten		78
26. Tempelhofer Feld		80
Tips Suggestions		82
Bronnen + Afbeeldingen Sources + Images		84
Auteurs Authors		85
Dankwoorden Acknowledgements		86
Notities Notes		87
Colofon Colophon		88

De Groene As

Leve de wildernis!

De wildernis is helemaal 'in'. Parken waar veel spontaan groeiende beplanting aanwezig is, krijgen de laatste jaren in Berlijn de ene prijs na de andere. Hoe komt dat zo? De Berlijnse landschapsarchitect Thies Schröder noemt enkele verschillen tussen de Nederlandse en Berlijnse landschapsarchitectuur:

"In Nederland is gebrek aan ruimte de beperkende factor voor alle ontwikkelingen in de stad. In de beperkte en kunstmatig gevormde ruimtes zoals pleinen en parken, is in de Nederlandse landschapsarchitectuur een hoge concentratie aanwezig van creatieve ideeën voor de inrichting. De Duitse landschapsarchitecten vinden dat soms zelfs wat overdreven. In de stad creëren zij juist rust door eenvoudige ontwerpen te maken".

In Nederlandse binnensteden is er voor gebieden waar de natuur ongestoord zijn gang kan gaan nauwelijks ruimte. Vrijwel iedere vierkante meter moet een functie hebben en benut worden. Alhoewel er een trend is naar wilde beplanting in de stad, denk aan de beroemde prairiesoorten van Piet Oudolf, moeten de parken er toch verzorgd en goed onderhouden uitzien. Te veel onkruid ervaren stadsbewoners nog steeds als onverzorgd en rommelig. Dergelijke plekken worden niet gewaardeerd.

En natuurzones in een stadspark waar je als parkbezoeker niet in mag zijn in Nederlandse steden al helemaal ondenkbaar. Slechts op kleine schaal komen ze voor, maar alleen op geïsoleerde plekken zoals de 'voegeilanden' in het Sloterpark en het 'schildpaddeneiland' in het Rembrandtpark, beide in Amsterdam.

In Berlijn daarentegen, is opvallend veel natuur, zelfs middenin het centrum. Voor een groot deel heeft de stad dat te danken aan de periode dat West-Berlijn een ommuurde enclave in de DDR was. Na het afbreken van de Berlijnse Muur komen veel braakliggende terreinen beschikbaar. Lang niet alle gebieden kunnen direct herbouwd worden. Ze liggen jaren op ontwikkeling te wachten. Ook veel buiten gebruik gestelde spoorwegemplacementen zijn decennia lang sterk verwilderd. En juist op deze laatste, vaak hoger gelegen droge

gronden ontwikkelen zich de meest schilderachtige berkenbossen. En die wildernissen, daar houden de Berlijners enorm van! Verschillende recent ontworpen stadsparken liggen in de zone van de voormalige muur. Onder meer op het Schöneberger Südgelände (no 01), het Park am Gleisdreieck (no 02) en het Park am Nordbahnhof (no 12) worden de natuurzones met vooral veel berkenbossen gekoesterd, ze maken zelfs deel uit van de hoofdstructuur.

Long live the wilderness!

Why do new parks in Berlin receive so many awards? The German landscape architect Thies Schröder explains the difference between Dutch and German landscape (design):

"In the Netherlands lack of space is the limiting factor for any form of development in the city which generates many creative ideas. German landscape architects find this generally overly complicated and aim to create 'peace and quiet in the city' by making simple designs".

There is hardly any room in Dutch cities where nature can take its course. Every square meter is used and the Dutch love their parks well maintained. On the contrary the German people love and protect 'nature' even right in the middle of the city. Berlin owes this to the period when West Berlin was a walled enclave within the GDR. After the decline of the Berlin Wall many sites became vacant awaiting development. So on many building plots, disused railways and former bombed areas, natural regeneration took place. Mainly picturesque birch woodland took over which is immensely loved by Berlin's inhabitants.

Several newly designed parks are located in the zone of the former Berlin Wall. In the Schöneberger Südgelände (no 01), Park am Gleisdreieck (no 02) and Park am Nordbahnhof (no 12), these 'natural' areas are cherished and even are part of the main green-structure of the city.

01 Schöneberger Südgelände

Ingo Kowarik & Andreas Langer

Stadswijk Tempelhof - Schöneberg
Ligging Priesterweg - Prellerweg
OV S2 S25 - Priesterweg

Ontwerp Prof. Dr. Ingo Kowarik Berlijn
Dr. Andreas Langer Berlijn

Realisatie 1998
Grootte 3.6 ha
Stijl Post-industriël

www.planland.de

Sinds de jaren '50 is dit spoorweggebied buiten gebruik. In de jaren '80 bestond er nog een plan om een nieuw station voor vrachttreinen en een wisselstation aan te leggen. Dit plan leidde tot erg veel verzet van zowel burgers als wetenschappers vanwege de hoge ecologische waarde van het gebied. In 1995 schonk Deutsche Bahn 18 ha aan de stad Berlijn als compensatie voor de negatieve gevolgen van de toename van de infrastructuur en de bouwprojecten rondom de Potsdamerplatz. Na veertig jaar was hier een soortenrijke wildernis ontstaan met droog grasland, een jungleachtig bos en een rijke kruidenvegetatie. Veel burgers hebben zich in de jaren '90 ingezet voor het behoud van dit 'urban wasteland', dat nu als natuurgebied beschermd en onderhouden wordt zodat de woekerende bosbeplanting van acacia's en berken regelmatig uitgedund kan worden.

Op het 2 km lange voormalige rangeerterrein liggen oude spoorrails, een echte zwarte bemoste stoomlocomotief, een watertoren, diverse spoorgebouwen en resten van staalconstructies die ooit gebouwen waren. In de bebouwing hebben overwegend culturele functies en een café een plaats gekregen. In het natuurgebied staan diverse kunstobjecten. De voetpaden over metalen rooster-elementen lopen op veel plaatsen een halve meter verhoogd tussen rails boven de grond. Ze zijn door hun verhoogde railranden duidelijk begrensd. Dit levert mooie uitzichtplekken op. Door de contrastrijke combinatie van roestig stoer ijzer en de wilde natuurlijke beplanting is een mooie post-industriële natuurbiotop ontstaan.

In het Schöneberger Südgelände komen opvallend veel met uitsterven bedreigde planten- en diersoorten voor uit veel verschillende natuurbiotopen, zoals 95 soorten wilde bijen en meer dan 350 plantensoorten.

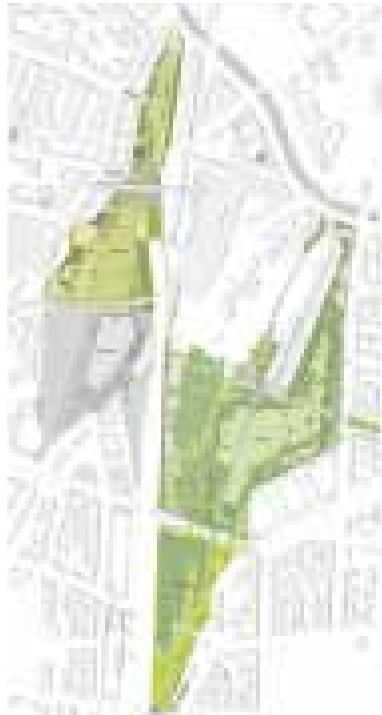
Since the 50's this railway area is out of use. An idea to rebuild the area led to lots of protests from citizens and scientists because of the high ecological value of the area. In 1995 Deutsche Bahn donated 18 hectares to the city of Berlin to compensate for negative effects caused by the increase of infrastructure and all construction projects around Potsdamer Platz. The City recognized the natural biotope and protects it now as a nature reserve with a remarkable number of endangered plant and animal species from a variety of natural habitats including 95 species of wild bees and more than 350 plant species. Many relics of the former railway area are kept although overgrown by fast growing birches, acacias and white poplar. But still railway tracks and remnants of former steel buildings remain. The buildings accommodate mostly cultural functions and a café. A walk over the railway inspired duckboards give attractive views on the post-industrial nature.

02 Park am Gleisdreieck

Stadswijk *Schöneberg - Kreuzberg*
Ligging *Tempelhoferufer - Kurfürstenstrasse
- Yorkstrasse*
OV *U2 Gleisdreieck - U7 Yorkstrasse*
Ontwerp *Atelier Loidl Berlin*
Realisatie *fasegewijs vanaf 2011*
Grootte *34 ha*
Stijl *Fusion - Volkspark 2.0*

www.atelier-loidl.de

Ontwerp voor het Ost- en het Westpark van Park am Gleisdreieck.

Atelier Loidl

Het Park am Gleisdreieck neemt een belangrijke positie in de groenstructuur van Berlin in en sluit het 'gat' in de groene noord-zuidlijn. Aan het ontwerp waarvoor in 2006 een prijsvraag werd uitgeschreven gingen jarenlange heftige discussies vooraf. In september 2015 kreeg het ontwerp voor dit park de eerste prijs van de Bund Deutscher Landschaftsarchitekten. Volgens het juryrapport voegt dit parkontwerp een nieuwe dimensie toe aan de landschapsarchitectuur.

Park am Gleisdreieck heeft een heldere hoofdstructuur waar lig- en speelweides door brede in het terrein aanwezige bosstroken omzoomd worden. Clumps en solitaire bomen geleden de ruimtes, die fantastisch zicht geven op verschillende stadsilhouetten. Een irrigatiesysteem zorgt ervoor dat het gras er ook overal fris en optimaal bruikbaar blijft. Binnen deze groene structuur bepalen de relictten van het oorspronkelijke terrein, de spoorrails, de buffers, de loodsen, de perrons, de overslaggebouwen samen met de nieuwe functies de sfeer. Van industrieel erfgoed tot skatepark, van volkstuin tot grassentuin. Het park kent een druk gebruik met een groot programma voor veel verschillende bevolkingsgroepen en leeftijden. In het ontwerp is dankbaar gebruik gemaakt van de betrokkenheid van de bestaande gebruikers. Alle aanwezige functies zoals de volkstuinen met eigen café en een beachvolleybalveld zijn gehandhaafd. Net als veel bestaande natuur. Dit zijn de geleidelijk ontstane, 'langzame' elementen. Door eigentijdse, 'snelle' functies toe te voegen is een park ontstaan met 'twee snelheden'. En die tempi zijn goed voelbaar in het park. Het is met name dit gegeven dat de nieuwe dimensie vormt. Het hand in hand samengaan van verleden en heden, van ecologie en maakbaarheid, van langzaam en snel. Daaroverheen hebben de ontwerpers van Atelier Loidl gezorgd voor eenheid in de twee parkgebieden door een consequente en robuuste detaillering van paden, meubilair en verlichting, want de bestaande spoorverbinding is wel degelijk een grote barrière. De combinatie van stoer houten en betonnen meubilair met de delicate weelderige beplanting maakt het naast een eigentijds ook nog tot een romantisch stadspark!

De groene ruimte in het Ostpark zorgt voor een ontspannen gebruik vergelijkbaar met dat in de vroegere volksparken. De lange banken nodigen niet alleen uit tot zitten en liggen maar markeren de ruimte. Naast deze rustplekken kent het park heel veel druk gebruikte objecten zoals die onder het treinviaduct met trampolines en skatebowls.

The Park am Gleisdreieck plays an important role in Berlin's greenstructure and closes the gap in the north-south direction. Atelier Loidl's design was awarded a first prize by the BDLA in September 2015. According to the jury the design adds a new dimension to the field of landscape-architecture. Within a relatively traditional structure of meadows and woodlands the relics of the original railway site determine the industrial heritage atmosphere in combination with a range of new objects: skate park, allotments and theme gardens. Existing features were kept, new features were made. Thus a 'two speed' park resulted, where 'slow' ecology connects with 'fast' skateboarding. Furthermore, the designers of Atelier Loidl made sure that the unity of the different parts in the park is felt by a consistent and robust detailing of paths, furniture and lighting.

03 Henriëtte Herz Park - Tilla Durieux Park

Stadswijk	Mitte
Ligging	Potsdamerplatz - Bellevuestrasse - Stresemannstrasse
OV	S1 S2 U2 Potsdamerplatz
Ontwerp	DS landschapsarchitecten Amsterdam Shlomo Koren († 2013) Thomas Dietrich - Büro für Landschafts- architektur Berlin
Realisatie	2002 2003
Grootte	0.7 ha (Henriëtte Herz Park), 2.5 ha (Tilla Durieuxpark)
Stijl	Landart

www.dsland.nl

DS landschapsarchitecten

Het Henriëtte Herz Park is de groene schakel tussen de Potsdamerplatz en de Tiergarten. In 1995 won DS landschapsarchitecten de internationale prijsvraag 'Zwei Parks am Potsdamerplatz'. Samen met kunstenaar Shlomo Koren maakte DS een ontwerp dat gebaseerd is op het concept van een gebroken plaat. De scherven zijn een metafoor voor de scheiding tussen Oost en West; de aarde gebroken door ondergrondse krachten. DS verdeelde het driehoekige terrein in vier vlakken die vanaf de randen omhoog lopen. De gazons kleuren in het voorjaar overweldigend blauw door Scylla's. Zij zijn omzoomd door in hoogte variërende keerwanden van rood Fins graniet, een kleur die terugkomt in de paden die zich verbreden op de kruisingen. Langs de flankerende wegen staan de bomen en de banken. Zo blijft de binnenruimte open waardoor de compositie en het ruimtelijk samenspel van de verschillende groene grasvlakken nog beter beleefbaar is.

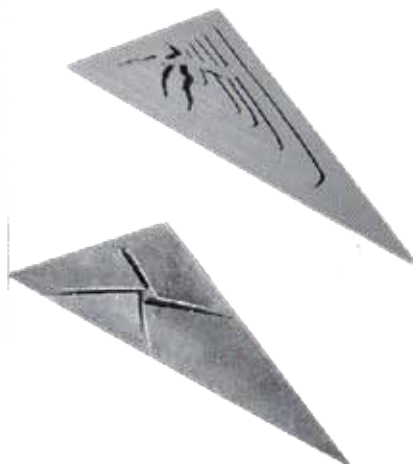
Een stilistisch grasvlak is de drager van het Tilla Durieux Park dat aan de zuidkant van Potsdamerplatz de verbinding maakt met Park am Gleisdreieck. DS koos voor de 450 meter lange, 30 meter brede en vier meter hoge om zijn as torderende grassculptuur als tegenwicht tegen de veelkleurige architectuur in de omgeving. Tevens willen de ontwerpers met de open groene ruimte verwijzen naar de bewogen geschiedenis van het gebied en het 'niemandsland' dat hier tijdens de periode van Koude Oorlog ontstond. In het midden van de parkstrook ligt een incisie in de vorm van een verhard plein met bovenmaatse wippen. Dit is ook de enige plek in het park waar de bezoekers door kunnen steken naar de omgeving. Net als bij het Henriëtte Herz Park staan er laanbomen in de aangrenzende straten. Het contrast met de openheid van het graslichaam, dat bekend staat als de 'Dutch Mountain', is daarom ook hier maximaal. Momenteel heeft het park te leiden onder achterstallig onderhoud. De steile van de hellingen veroorzaakt in combinatie met de samenstelling van het grondlichaam erosie. DS landschapsarchitecten werkt samen met Berlin aan een oplossing van het probleem.

Bovenop de ondergrondse spoorlijn met vier sporen zijn de vijf wippen met een lengte van 21 meter een speels architectonisch element in Tilla Durieux Park. Een ontwerp in de vorm van een graskunstwerk dat uitnodigt tot zitten, liggen en verblijven.

The design of both the Henriëtte Herz Park and the Tilla Durieuxpark is the result of the 1995 design competition 'Zwei Parks am Potsdamerplatz', won by the Dutch designers: DS Landscape architects. In cooperation with artist Shlomo Koren, DS based the design of the Henriëtte Herz Park on the concept of a broken plate; a metaphor for the gap between East and West Berlin. DS divided the triangular area into four sloping lawns, lined by retaining walls made of red granite. Trees and seats are situated on the outside thus creating an open inner space where the spatial interaction of the different lawns is optimally felt. A stylistically twisted 450 m long, 30 m wide and 3 m high landform made of grass, is the backbone of Tilla Durieuxpark, chosen by DS as an open green counterbalance to the multi-coloured architecture. The open space refers to 'No-Man's-Land' of the Cold War. In the middle of the park, a paved square forms an incisio, making the connection between the park and the surrounding condominiums.

Maquette voor het Henriëtte Herzpark